ناسنامە و سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران

15-03-2021

نووسەرەکان

ناوەندی لێکۆڵینەوەی رووداو

کورتە : کۆماری ئیسلامیی ئێران شوناس یان ناسنامەی سیاسیی تایبەت بە خۆی هەیە. ئەو ناسنامەیە سێ رەهەندی سەرەکیی هەیە، کە بریتین لە رەهەندی بڕوابوون بە ئێرانشار، رەهەندی شۆڕشگێڕی و رەهەندی ئیسلامی-شیعی، کە خۆی ئەمانەش لە سیاسەتی نێودەوڵەتیدا رێنیشاندەریەتی. بۆیە سیاسەت و رەفتاری دەرەکیی ئێران لەسەر بنەمای جۆرێک لە عەقڵانییەتی ئایینی-ئەخلاقی و ئایدیالیستی پێناسە دەکرێت.

پێشەکی

کۆماری ئیسلامیی ئێران شوناس یان ناسنامەی سیاسیی تایبەت بە خۆی هەیە. ئەو ناسنامەیە سێ ڕەهەندی سەرەکیی هەیە، کە بریتین لە ڕەهەندی بڕوابوون بە ئێرانشار، ڕەهەندی شۆڕشگێڕی و ڕەهەندی ئیسلامی-شیعی، کە کۆی ئەمانەش لە سیاسەتی نێودەوڵەتیدا ڕێنیشاندەریەتی. بۆیە سیاسەت و ڕەفتاری دەرەکیی ئێران لەسەر بنەمای جۆرێک لە عەقڵانییەتی ئایینی-ئەخلاقی و ئایدیالیستی پێناسە دەکرێت. لە کۆماری ئیسلامیی ئێراندا، بەهۆی ئەوەی کە سرووشتی ڕەوایی و هێز بڕواییە(عەقیدەتییە)، لەئەنجامدا سیاسەتی دەرەوەی ئێرانیش ئایدیۆلۆژیاییە و پاراستنی دەسەڵات و دەستەبەرکردنی هێز لە چوارچێوەی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا، پەیوەندیی بە پاراستنی بەرژەوەندی و ئاسایشی سیستمە سیاسییە عەقیدەتییەکەیەوە هەیە لە ئاستی نێوخۆ و دەرەوەدا. هەروەها پاراستنی دەسەڵاتداریی حوکمڕانانی ئێران، گرێدراوی پەیڕەوکردنی ئەم ستراتیژەیە لە سیاسەتی دەرەوەی ئێراندا؛ بۆ نموونە چۆنییەتی پەیوەندی ئێران لەگەڵ ئیسرائیل و ئەمریکا.
گرنگی ئەم نووسین و باسە لەوەدایە کە لەلایەك بۆ تێگەیشتن لە هۆکاری فراوانخوازی ناوچەیی، هەروەها ستراتیژ و چۆنییەتی ڕەفتاری سیاسەتی دەرەکی کۆماری ئیسلامی و لەلایەکی دیکەوە، پاڵنەر و هۆکار و ئامانج و ئامرازەکانی، پێویستە بگەڕێینەوە بۆ ناسنامەی ئەم سیستمە سیاسییە ئایدیۆلۆژیاییە.
پرسی سەرەکی ئەم باسە بریتییە لە تێگەیشتن لە سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران بەپێی ناسنامە سیاسی-شۆڕشگێڕانە-ئیسلامییەکەی و بۆ ئەم مەبەستەش ئامانجی سەرەکی ئەم نووسین و باسە ئەوەیە کە وەڵامی ئەم پرسیارە بدەینەوە کە چ پەیوەندییەك لەنێوان بەها وناسنامەی کۆماری ئیسلامیی ئێران لەگەڵ سیاسەتی دەرەوەی ئەو دەوڵەتەدا هەیە؟
گریمانەی سەرەکیی ئەم نووسینە ئەوەیە کە بۆ خوێندنەوەی سیاسەتی دەرەکیی کۆماری ئیسلامی ناتوانین وەکو دەوڵەتێکی ئاسایی تەنیا بۆ هۆکارە ئاسایشییە مادی و بەرژەوەندییە ئابووری و نەتەوەییەکان بگەڕێینەوە. بەڵکو پێویستە بگەڕێینەوە بۆ ڕەگەز و بنەما و پێکهێنەرە بەهایی و ناسنامەییەکانی ئەم دەوڵەتە کە سیستمە سیاسییەکەی لەسەر دامەزراوە، بۆئەوەی باشتر لە سیاسەتی دەرەوەی ئەو دەوڵەتە تێبگەین.
ئەم باسە لە چەند تەوەرێك پێکدێت. لە بەشی یەکەمدا باسی پەیوەندیی ناسنامە و سیاسەتی دەرەوە بەپێی تیۆری کۆنستراکتیڤیزم دەکەین و لە بەشی دووەمدا سەرچاوەکانی ناسنامەسازی لە سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا دەخەینەڕوو و لە بەشی سێیەمدا کاریگەریی بەها و نۆرمە ناسنامەییە پێکهێنەرەکانی کۆماری ئیسلامی لەسەر سیاسەتی دەرەوەی ئەو دەوڵەتە دەخەینەڕوو و لە بەشی چوارەم و کۆتاییدا پەیوەندیی نێوان ناسنامە و سیاسەتی فراوانخوازیی کۆماری ئیسلامیی ئێران لە سیاسەتی دەرەوەدا دەستنیشاندەکەین و پاشان دەرئەنجامەکانی باسەکەمان دەخەینەڕوو.

یەکەم: سیاسەتی دەرەوە و ناسنامە

سیاسەتی دەرەوە کۆمەڵە ئامانج، هەڵوێست، ڕێباز و ئامرازێکە کە حکومەتێك بەرامبەر یەکە سیاسییەکانیتری نێودەوڵەتی بۆ بەدیهێنانی بەرژەوەندییە نەتەوەییەکان، بەدوادواچوونیان بۆ دەکات. سیاسەتی دەرەوە هەوڵدەدات کاریگەری لەسەر ڕەفتاری وڵاتانی دیکە بکات یان کاریگەری لەسەر کۆی سیستمی نێودەوڵەتی هەبێت کە ئەمەش لەهەنگاوی دروستبوونی بیرۆکەکانی بەرژەوەندی نەتەوەیی و ڕێکخستنیان لەچوارچێوەی ئامانج و مەبەستی دیاریکراو و دواتر دەستنیشانکردنی هۆکارەکانی هەلومەرجی نێوخۆیی و دەرەکی کە کاریگەری لەسەر ئامانجەکان و شیکردنەوەی تواناکانی دەوڵەت و داڕشتنی پلان و ستراتیژی بۆ بەکارهێنانی تواناکان بەمەبەستی بەدیهێنانی ئامانجەکاندا هەیە. (پلانو و روی، 1375: ص21). سیاسەتی دەرەوە گرنگی بە پرسە جۆراوجۆرەکانی وەک: پرۆسەکانی هەنووکەیی لە ئاستی دامەزراوە فەرمی و نافەرمییەکانی حکومەت، پرۆسەی دروستکردنی بڕیار و ستراتیژییەکانی هەڵبژاردنی عەقڵانی، ئامانجەکان و ئامرازەکان، ژینگە و سرووشتی سیاسی نێوخۆیی، بکەرەکان و ڕەگەزە دەروونییەکانیان و تێگەیشتنیان، ئایدۆلۆژیا، ژێوپۆلیتیك و تا دوایی، دەدات. لەم ڕوانگەیەوە سیاسەتی دەرەوە جەخت لەسەر پرۆسە نێوخۆییەکانی دروستکردنی بڕیار دەکات و سیاسەتی نێودەوڵەتی تەرکیز لەسەر پەیوەندی نێوان دەوڵەتان وەك سیستمێکی نێودەوڵەتی و تایبەتمەندییەکانی سیستمەکە دەکات (اقایی و رسولی، 1388: ص7).
"کۆنستراکتیڤیزم" وەك لقێك لە تیۆرییە ڕەخنەگەراییەکان بە خستنەڕووی تێگەیشتنێك لە سیاسەتی ناسنامەیی هەوڵدەدات چۆنییەتی ڕۆڵ و کاریگەری کۆمەڵە نێوان زەینییەکان وەکو: ناسیونالیزم، ئەتنیك، نەژاد، مەزهەب و پرەستیژ، لە سیاسەتی دەرەوەدا شرۆڤە بکات. هەروەها کۆنستراکتیڤیستەکان بڕوایانوایە کە گرنگی بابەتەکانی ناسنامەیی لەوەدایە کە ناسنامە بەشێکە لە پرۆسەکانی پێکهێنەری

وڵاتێك و لە ئەنجامدا ڕەفتارە نێوخۆیی و دەرەکییەکان ئاراستە دەکات(کیانی، 1386: ص111). ناسنامەی ئەکتەر/بکەرەکان لە ناوەندی تیۆری کۆنستراکتیڤیزمدایە، لەم ڕوانگەیەوە، ناسنامە بریتییە لە تێگەیشتنەکان و چاوەڕوانییەکان دەربارەی (خود) کە تایبەتە بە ڕۆڵ بینین یان بەجێهێنانی ئەرك (مشیرزاده، 1385: ص332).

بەگشتی کۆنستراکتیڤیستەکان بڕوایان بە دووجۆر ناسنامە بۆ دەوڵەت هەیە: یەکەمیان، ناسنامەی بەکۆمەڵ. دووەمیان، ناسنامەی کۆمەڵایەتی. ناسنامەی بەکۆمەڵی دەوڵەت بنەمای مادی هەیە، وەکو: تایبەتمەندی وڵات و جوگرافیا و دانیشتووان و...تاد، لەکاتێکدا ناسنامەی کۆمەڵایەتی، لە هەڵسوکەوت و مامەڵەی دەوڵەتان لەگەڵ یەکتری دروستدەبێت و دەبێتە هۆی جیاوازی دەوڵەتان لە یەکتری لە سیستمی نێودەوڵەتیدا (عگایی و رسولی پانی ابادی، 1389: ص221).

لەوبارەیەوە، بیرمەندی سەرەکی قوتابخانەکە، (ئەلێکساندر ونت Alexander Wendt)، لەو بڕوایەدایە کە گرفت و کێشە ئاسایشییەکان و بەم پێیە سەرهەڵدانی جەنگەکان لەنێوان ئەکتەرەکاندا سرووشتی نین، بەڵکوو لە ئەنجامی بەجێهێنانی ئەرکێکی پیرۆزە کە بۆ خۆیان، قەناعەتیان پێهێناوە و رازییان دەکات (بیلیس و اسمیت، 1383: ص598).

لەڕوانگەی تیۆری کۆنستراکتیڤیزم(Constructivism)، بۆ ناسین و شیکردنەوەی ڕەفتاری دەوڵەتان لە سیستمی نێودەوڵەتیدا، دەبێت پێش هەرشتێك گرنگی و سەرنج بدرێتە ناسنامەی ئەو وڵاتانە کە بۆ خۆیان پێناسەیان کردووە، کە دروستکەری عەقڵانییەتی ئەم دەوڵەتە و پێناسە کردنی واقعییەتە لەڕوانگەی ئەو ئەکتەرەوە کە بەرژەوەندی و ویستەکان و داخوازییەکانی لە پێوندی لەگەڵ جیهانی دەرەوەدا بنیات دەنێت. هەروەها بەرگریکردن لەم ناسنامەیە دەبێتە کاری لەپێشینەی سیاسەتی دەرەوەی هەر دەوڵەتێك کە ئەمەش ڕەوایەتی بە ڕەفتارەکانی ئەو دەوڵەتە دەدات و لەوانەشە بە پێچەوانەکەی ڕاست بێت بۆ ئەکتەر و دەوڵەتێکی دیکە (رسولی پانی ابادی، 1390: ص112). لەڕوانگەی کۆنستراکتیڤیستەکانەوە، ناکۆکی و دژایەتی ناسنامەیی هۆکاری سەرەکی جەنگ و پشێویە، قەیران و پشێویش بەرهەمی دروستکراوی ململانێیە ناسنامەییەکانە. بەم هۆیەشەکە هاوکاری وەك پرۆسەیەکی فێربوونی کۆمەڵایەتی سەیر دەکرێت، کە دەبێتە هۆی تێگەیشتنی یەکسان و هاوبەش لە واقعییەت، هەروەها دەبێتە هۆی دووبارە پێناسە کردنەوەی بەرژەوەندییەکان کە ئەمەش دەبێتە هۆی پەرەسەندنی ناسنامە کۆییەکان یان بەکۆمەڵ، کە دەتوانێت هاوکێشەی ئاسایشی چارەسەر بکات (اسکندریان، 1383: ص184).

لەم روانگەیەوە، تیۆری کۆنستراکتیڤیزم بۆ شیکردنەوەی سیاسەتی دەرەوە دەتوانێت زۆر گونجاو بێت. بەهۆی ئەوەی کە بەم گریمانەوە دەستپێدەکات کە بکەران جیهانی خۆیان دروستدەکەن و سیاسەتی دەرەوەش بواری هەڵبژاردنەکانە و ژینگەیەکە تیایدا بکەرەکان تەفسیر دەکەن، بڕیار وەردەگرن، رادەگەیەنن و جێبەجێدەکەن، بۆیە سیاسەتی دەرەوە جۆرێکە لە بنیاتنان و دروستکردن، واتا ئەکتەر/بکەرەکان بڕیاردەدەن کە وابن. هەروەها کاریگەری بەها و پێوەر (نۆرم) لەسەر سیاسەتی دەرەوە لەڕێگەی پرۆسەی بەکۆمەڵایەتیبوونەوە دەبێت لە هەردوو ئاستی نەتەوەیی و نێودەوڵەتیدا، واتا پێوەرە نێوخۆیی و پێوەرە سەروو نەتەوەییەکان (جوادی ارجمند، 1389: ص43).

دووەم: سەرچاوەکانی ناسنامە-سازی لە سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران

مەبەست لە سەرچاوەکانی ناسنامە-ساز، کۆمەڵێك ڕەگەزی بنیاتنەرانەیە لە سیستمەکانی بەهایی و پێوەریدا، کە دەبنە هۆی دروستبوون و پێکهاتن و بەرجەستەبوونی تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵایەتی، سیاسی و کولتووری دەوڵەتی ئێران، کە ئەم دەوڵەتە لە دەوڵەتەکانی دیکە جیادەکاتەوە. ئەم سەرچاوە ناسنامە-سازانە، بنەمای لێکدانەوە و تێگەیشتنی سیاسەت داڕێژەرانەن لە بواری پەیوەندیە نێودەوڵەتیەکان و سیاسەتی دەرەوە، هەوەرها ڕووداوەکان، ئامانج و مەبەستەکانی ئەکتەرەکانی دیکە، کە لە قۆناغی دواتردا، کاردانەوەی گونجاو بەرامبەر ئەواندا پێناسە دەکات. مێژووی ئێران، ئایینی ئیسلام و مەزهەبی شیعە، گوتاری شۆڕشی ئیسلامی، جیهانی سێیەمگەرایی و ژیۆپۆلێتیك، وەك بەشێك لە سەرچاوەکانی ناسنامەساز، لە سیاسەتی دەروەی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا دەناسرێن (دهقانی فیروز ابادی و نوری،"کتاب"، 1391: ص70). بۆ نموونە گوتاری جیهانی سێیەمگەرایی یەکێك لە سەرچاوەکانی ناسنامەسازی لە سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێراندایە. ئەم سیستمە مانایە بەبڕوای دامەزرێنەران و تیۆریسییەنەکانی کۆماری ئیسلامی ناوەڕۆك و گەوهەرێکی دژە کۆلۆنیالیستی، دژە ئیمپریالیستی و دژە هەژمونگەرایی لە خۆیدا هەڵگرتووە. جیهانی سێیەمگەرایی دژی باروودۆخی هەنووکەیی و سیستمی سیاسی-ئابووری نێودەوڵەتییە و لە هەوڵی چاکسازی وهەموارکردنی بارودۆخەکە بە ئاراستەی گەیشتن بە سیستمی دڵخوازە بەمەبەستی دەستەبەرکردنی ئاسایش و بەرژەوەندیی کۆماری ئیسلامیی ئێران و وڵاتانی ناسراو بە جیهانی سێیەم یان هەروەکو ئێستاکە لە پاش ڕووخانی یەکێتی سۆڤیەت و بلۆکی ڕۆژهەڵات لە ساڵی(1991) پێی دەگوترێت وڵاتانی پەرەنەسەندوو یان باشوور. ئەم گوتارە؛ بنەماکان، رێساکان، پێوەرەکان و دامەزراوە سەرەکییەکانی سیستمی نێودەوڵەتی وەکو: دەوڵەت و سەروەریی نەتەوەیی و دەستێوەرنەدان لە کاروباری نێوخۆی وڵاتان قبوڵ دەکات، بەڵام بڕوای وایە کە سیستمی هەنووکەیی نێودەوڵەتی لەڕووی ڕێسا و یاساکان و هەروەها ئابوورییەوە دەبێت لە بەرژەوەندیی وڵاتانی جیهانی سێیەم گۆڕانکاری بە سەردابێت (دهقانی فیروز ابادی، 1388: ص180).

یەکێك لە نۆرم و پێوەرەکانی بەهایی گرنگ لە ناسنامەی کۆماری ئیسلامیی ئێران کە ڕۆڵی سەرەکی لە ڕەفتارەکانی سیاسەتی

دەرەوەیدا هەیە، پاراستنی بەرژەوەندی سیستمی ئیسلامییە. ئەم پێوەرە بەهایيە لە بواری پەیوەندی دەرەکی کۆماری ئیسلامیی ئێران لەگەڵ سیستمی نێودەوڵەتی و وڵاتانی دیکە، دەتوانێت ببێتە هۆی دووجۆرە رەفتاری جیاواز. یەکەم: لە هەندێ دۆخدا بەپێی ئەم بنەمایە بەرژەوەندی دەوڵەتی ئیسلامی وادەخوازێت، کە لەسەربنەمای زەرورەتی مانەوەی دەوڵەتی ئیسلامی، هەوڵبدات خۆی لەگەڵ بەها و پێوەرە نێودەوڵەتیەکان بگونجێنێت یان قبوڵیان بکات هەرچەندە کاتی بێت. دووهەم: لە هەندێ دۆخدا ئەم بەرژەوەندییە بە مانای پاراستنی بەهاکان و رێساکانی ئیسلامی و رێگرتنە لە نفووزی بێگانەکان لە وڵات کە لەم حاڵەتەدا، بۆ پاراستنی ئەم بەها باڵایانە دەتوانێت پێوەر، بەها، رێسا و یاسا نێودەوڵەتییەکان، لەبەرچاو نەگرێت یان پێشێلیان بکات (مشیرزاده، مقاله، 1385: ص23).
لێرەوە دەتوانیین بڵێین کە پاراستنی بەرژەوەندی سیستم رەوایی هزری خۆی لە (بنەمای تەقییە) وەردەگرێت. هەروەها لەمبارەیەوە ئایەتوڵڵا خومەینی دەڵێت: "پاراستنی ئیسلام و حکومەتی ئیسلامی، لە نوێژ گرنگتر و پڕبایەخترە."(موسوی خمینی، 1377: ص58). چەمکی پاراستنی بەرژەوەندی سیستم(حفظ النظام) بە دوو واتا بەکاردێت: ا- پاراستنی یەکپارچەیی و یەکێتی نێوخۆیی و دامەزراوەکان لە پشێوی و ناسەقامگیری. ب- پارێزگاری لە کیانی ئیسلامی و موسڵمانان و بەرامبەر هەڕەشە و هێرشی دووژمنان و کافرەکان.(نائینی، 2003: 7). بۆیە فەقیهە شیعەکان لە کۆماری ئیسلامیی ئێران پاراستن و دەستەبەرکردنی ئاسایشی دەوڵەتی ئیسلامی بە سەرووی هەر شتێکی دیکە دادەنێن و بە بەرزترین ئەرك (واجب) پێناسە دەکەن. تەنانەت ئامانجی دروستکردنی حکومەتی ئیسلامی بۆ پاراستنی ئیسلام، دەزانن.(شریعتی، 2008: 262-263). بەم پێیەش، کۆماری ئیسلامی راگرتنی بڕیارە شەرعییەکان و مافەکانی خەڵك بۆ پاراستنی سیستم و تەنانەت کاری سیخوری بۆ ئیسلام و پاراستنی ئاسایشی حکومەتی ئیسلامی بە ئەرکێکی پیرۆز و رەوا دەزانن.(امام خمینی، 2010، ج 21: 142).

سێیەم: ناسنامە و سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران

بە سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامیی ئێران، ئایەتوڵڵا خومەینی وەک رێبەری ئەم شۆڕشە پێداگری لەسەر رەهەندی سیاسیی ئایدیا و بنەما ئیسلامی و شیعییەکان و پەیوەندی ئایین لەگەڵ سیاسەت دەکرد و بەم پێیە ئامانجی کۆتایی شۆڕشی ئیسلامیی بە گەڕانەوەی ناسنامە ئیسلامییەکەی بۆ ئێران دەزانی.(امام خمینی، صحیفەنور، ج 5، 1991: 178). لەلایەکی دیکەوە، گرنگیی هزری سیاسی/فقهی شیعی بۆ کۆماری ئیسلامی لەوە دایە کە پێکهێنەر و بنیاتنەری تێگەیشتنی موسوڵمانان و سیستمی سیاسی کۆماری ئیسلامیی ئێرانە لە جیهان کە تەعامولی لەگەڵ دەکەن، بەو واتایە کە جیهان و سیستمی نێودەوڵەتی لەم روانگەیەوە واتادار یان مانادار دەبێت. لە روانگەیەکی دیکەوە، فقهی سیاسی شیعی پێناسەی سیاسەت و چۆنییەتی جێبەجێکردنی دەکات. هەروەها دەستنیشانی دۆست و دووژمن و پەیوەندیەکان و دۆخی ئاسایش و نائاسایشی دەکات. بەو پێیەی کە کۆمەڵە پێوەر و بەهایەکە کە چوارچێوەی رەفتاریی ئەم سیستمە سیاسییە دەستنیشاندەکات.(شبان نیا، 2006: 102).
تەنانەت هزری سیاسی/ فقهی شیعی بە پاڵپشتی ئایەتی (60) لە سوورەتی ئەنفالدا کە دەڵێت: "بەرامبەر کافراندا تاوەکو ئەو جێگەیەی کە دەتوانن خۆتان ئامادە بکەن. تاوەکو دووژمنانی خوا و دووژمنانی خۆتان بترسێنن..."، بۆ پاراستنی ئاسایشی موسڵمانان و حکومەتە ئیسلامییەکەی لە بواری نێودەوڵەتیدا "جیهاد" دێنێتە ئاراوە.(پرهیزکار، 2011: 183).
هەروەها فقهی سیاسی شیعی، سیستمی سیاسیی ئێران بۆ پاراستن و دەستەبەرکردنی ئاسایشی ئۆمەت و حکومەتی ئیسلامی رادەسپێرێت یان ئەرکداری دەکات کە پەیڕەوی لە چوارچێوەی بنەما فقهییەکان بکات یان رەچاویان بکات. بۆ نموونە، بنەمای فقهی "نەفی سەبیل" لە سیاسەتی دەرەوەدا لەڕێگەی دووژمنایەتی یان سیاسەتی رێگەگرتن لە زاڵبوونی ناموسوڵمانەکان و دەوڵەتە زلهێزەکان و بەگشتی جیهانی رۆژئاوایی پراکتیزە دەکرێت. بۆیە هەر ئەمەیش وادەکات کە رێبەرانی کۆماری ئیسلامی لەژێر کاریگەری ئایدیۆلۆژیای ئیسلامی سیاسیدا بە توندی رووبەڕووی بەها و نۆرم و سیستم و رژێمە رۆژئاواییەکان ببنەوە و ئەم رووبەڕووبوونەوەیە بە بەشێك لە ئەرکی سیاسی و ئایدیۆلۆژیایی خۆیانی بزانن.(متقي، 2007: 27).
مادەی (3) لە دەستوری کۆماری ئیسلامیی ئێران، حکومەت بە بەرپرسیار دەزانێت و رایدەسپێرێت تا هەموو تواناکانی خۆی بۆ گەیشتن بەرادەی بەرزی هێزی تەواوی بەرگری نەتەوەیی لەڕێگەی پەروەردەی سەربازی بۆ پاراستنی سەربەخۆیی و یەکپارچەیی خاك و سیستمی ئیسلامی وڵات، بەکاربێنێت. لە بڕگەی (16) لە مادەی سێیەم، رێکخستنی سیاسەتی دەرەوەی وڵات لەسەر بنەمای پێوەرەکانی ئیسلامی، بەرپرسیاریی برایانە بەرامبەر هەموو موسوڵمانان و پاڵپشتی و پشتیوانی بێوچان لە زوڵملێکراوانی هەموو جیهان بە ئەرکی دەوڵەت دەزانێت(دەستووری کۆماری ئیسلامیی ئێران، هەموارکراوی ساڵی 1989).
لەم چوارچێوەیەدا، کۆماری ئیسلامیی ئێران هەوڵدەدات بۆ دروستکردن و پێناسەکردنی ناسنامەیەکی نوێ بۆ جیهانی ئیسلام و پێشکەشکردنی دۆکتۆرینی (دیموکراسی ئایینی) بۆ وڵاتانی ئیسلامی و پەرەپێدانی خەباتی بڕوایی و رزگاریخوازانە لەسەر بنەمای ئیسلام، لەهەمبەر ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و رۆژئاوادا هێزێکی کاریگەر دروستبکات، بۆ ئەم مەبەستەش سوود لە بزوتنەوە رزگاریخوازەکان و بنەماکانی هزری جیهاد و دژایەتی ئیستکبار و بڵاوکردنەوەی رۆحی سەربەخۆییخوازی بۆ دژایەتیکردنی ئیسرائیل وەردەگرێت و هەوڵدەدات کە ئەمە لەسەر بنەمای نەتەوەیی و عەرەبی نەبێت، بەڵکوو لەسەر بنەمای ئایدۆلۆژیك و ئایینی بێت، بۆ ئەم مەبەستەش کۆماری ئیسلامیی ئێران هەوڵدەدات هەموو رەگەز و فاکتەرەکان وەکو: بڕوایی، ئایدۆلۆژیایی، ئایینی، ژیۆپۆلێتیك و تەنانەت فاکتەری وزە (نەوت و غاز) و...تاد، بەکار بێنێت(دهشیری، 1383: ص45).

ڕەفتاری سیاسەتی دەرەوەی ئەو دەوڵەتانەی کە بە شۆڕش یان بزووتنەوەیەك دەسەڵاتیان گرتۆتە دەست، لەژێر کاریگەری ئەم شۆڕشەدا، ڕەفتارێکی شۆڕشگێڕانەیە و ناچێتە ژێر ڕێسا باوەکان یانوەک دەوڵەتانی ئاسایی عەقڵانییەت و بەرژەوەندیی نەتەوەیی و پێشبینیکردنەوە. شۆڕشگێڕەکان دەیانەوێت بنەماکانی شۆڕشەکەیان لە چوارچێوەی سنوورەکانیاندا قەتیس نەمێنێتەوە و هەناردەی دەرەوە بکرێت. بۆیە سرووشتی هەر شۆڕشێك پەرەسەندن و بڵاوبوونەوەیەتی و، کۆماری ئیسلامیی ئێرانیش کە لە ژێر کاریگەری هزری سیاسی شیعە و ڕوانگەی جیهانگەرایی و دادپەروەری تەوەریدایە، بەردەوام هەوڵی فراوانبوون و دژایەتی پێکهاتە هەنووکەییەکانی سیستمی نێودەوڵەتی دەکات و ڕەوایەتی خۆی لە بنەما هزری و فیقهیەکانی شیعە وەردەگرێت، وەکو: (الامر بالمعروف والنهي عن المنكر)، (الدعوه)، (العداله)، (نفی سبیل) و...هتد (حسینی،1387: ص863).

یەکێك لە ڕەگەزەکانی ئایدولۆژیای ئیسلامی-شیعی کە ڕۆڵی گرنگی لە چییەتی و چۆنییەتی پەیوەندییەکانی دەوڵەتی ئیسلامی (ئێران) لە سیستمی نێودەوڵەتیدا هەیە، بنەمای (تەوەلا و تەبەڕی)یە، لەم ڕوانگەیەوە (تەوەلا) بە مانای دۆستایەتی و بە تایبەت دۆستانی خوایە و دروستکردنی پەیوەندی و ئەولەویەتدانە بە تەعامول لەگەڵیان.(تەبەڕی)یش بە مانای بێزاری و نەفرەت لە دووژمنانی خوا و بەربەرەکانی لەگەڵ کافرەکان. لەسەر ئەم بنەمایە پێوەرێك دروستدەبێت بۆ دابەشکردنی وڵاتانی جیهان لە سیاسەتی دەرەوەدا بۆ شەش گرووپ: (برا، بێلایەن، سەرکەش) لە گرووپی وڵاتانی موسڵماندا و (دۆست و بێلایەن و دووژمن) لە گرووپی وڵاتانی کافردا، پێشکەش دەکات. هەروەها ئەولەوییەتی پەیوەندیەکان لە سیاسەتی دەرەوەدا دەستنیشاندەکات، یەکەم: پەیوەندی لەگەڵ وڵاتانی جیهانی ئیسلام، پاشان وڵاتە دراوسێکان و دواتریش دەوڵەتانی سەروو ناوچەیی کە بە دارولحەرب ناسراوە (موسوی زاده، 1387: ص211).

مەبەست لە "دارالحرب" ئەو وڵاتەیە کە لە دۆخی جەنگدایە لەگەڵ ئیسلام و موسڵمانان. هەروەها فەقیهە شیعەکان پێوەری "دارالحرب" بە سەروەریی کافرەکان و جێبەجێکردنی بڕیارەکانی نا-خوایی دەزانن. بەم پێیە "دارالحرب" لە فاکتەرەکانی هەڕەشەکەری سەر ئاسایشی نەتەوەیی دەوڵەتی ئیسلامییە و بۆیە حوکم یان بڕیارەکانی "جیهاد" دەربارەی ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو مەترسی و هەڕەشەیە دارێژراوە.(عمید زنجانی، 1993: 261).

لەم ڕوانگەیە و بەپێی نێوەڕۆکی سیستمی سیاسی-ئایدیۆلۆژیایی کۆماری ئیسلامییەوە، سنووری بڕوایی و ئایدیۆلۆژییەکان جێگەی سنووری جوگرافیاییەکان دەگرنەوە و ناسنامەی کۆماری ئیسلامی لە ڕەگەزەکانی ناسنامەی ئیسلامی، ناسنامەی شۆڕشی ئیسلامی و ناسنامەی ئێرانی پێکدێت، ئەوانەش پێکەوە گرێدراو و تێکئاڵاون و لەکاتە جیاوازەکاندا لەوانەیە ڕەگەزێکیان بەهێزتر بێت. کاریگەری ناسنامەی نەتەوەیی لە کۆماری ئیسلامی لەسەر سیاسەتی دەرەوە لە ڕێگەی پێناسەکردن و دەستنیشانکردنی ڕۆڵە جیاوازەکاندا دەبێت، چونکە پێکهاتەکانی ناسنامەی کۆماری ئیسلامی جیاواز و فرە چەشنن، ئەوە ئەم دەوڵەتە ڕۆڵی فرە و جیاوازی دەبێت لە سیاسەتی دەرەوەدا، بۆ نموونە ڕۆڵەکانی بریتین لە: دەوڵەتی دادپەروەر تەوەر و دژی زوڵم، بکەری دژە دەسەڵاتی زاڵی ناوچەیی ونێودەوڵەتی، دژی ئیمپریالیزم و زایۆنیزم، دژی ئیستکبار، سەنگەری شۆڕشی ڕزگارکەرانە، بەرگریکاری ئیسلام و شیعە، پشتیوانی چەوساوەکان(موستەزعەفین)، ئیلهامبەخشی لە جیهانی ئیسلامدا، ناوەندیبوونی جیهانی ئیسلام، دەوڵەتی نموونەی باڵا و سەرمەشق، یارمەتیدەری یەکێتی و یەکگرتوویی جیهانی ئیسلام، دەوڵەتی پێداچوونەوەخواز و پێکهاتەشکێن، دەوڵەتی سەربەخۆ، پشتیوانی بزوتنەوە ڕزگاریخوازەکان، هاوپەیمانی وەفادار و...تاد (دهقانی فیروز ابادی، 1386: ص79).

بنەمای بانگەشەکردن و بانگخوازی، لە گرنگترین بنەماکانی سیاسەتی دەرەوەی حکومەتی ئیسلامییە(شیعییە) کە سرووشتی سیاسەتی دەرەوە لەڕوانگەی ئیسلامەوە(تەشەیوع) شرۆڤە دەکاتەوە. بەپێی ئەم ڕوانگەیە، وادادەنرێت کە ئەم کارە لەسەر بنەمای پەیام و بەرپرسیارێتی جیهانیی ئایینی ئیسلامە وەك دوایین ئایین کە لە چوارچێوەی بەختەوەری هەموو مرۆڤەکاندایە و پێویستە بانگەشەی بۆ بکرێت و ئەمە جۆرێکە لە ئەرکی سیاسی و ئایینی بۆ حکومەتی ئیسلامی بە مەبەستی سەرکەوتنی کۆتایی (قزوینی، 1374: ص66). لێرەوە یەکێك لە بنەماکانی سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران کە دەرهاوێشتەی سیستمی هزری-ئایینی وئایدۆلۆژیای تایبەتی مەزهەبیی دەستەبژێر سیاسییەکانییەتی، بنەمای بانگەشەکردن یان بانگەوازکردن کە لە وتەکانی ڕێبەرانی باڵای کۆماری ئیسلامیی ئێران بە پرەنسیپێکی بنەڕەتیی لە سیاسەتی دەرەوەدا ناو دەبرردرێت. مەبەستیش لێی بڵاوکردنەوە و گەشەپێدانی هزری ئیسلامی-شۆڕشگێرانەیە و بانگەواز بۆ بنەماکانی ئایینی ئیسلام و پەیڕەوکردنییەتی (زارعی، 1391: ص99). بنەمای بانگەشە کردن بۆ ئیسلام(شیعە)، سرووشت و چۆنییەتی جیهاد و هەناردەکردنی شۆڕشیش شیدەکاتەوە. لە لایەکی دیکەیش قبوڵنەکردنی نۆرم یان پێوەرەکانی نێودەوڵەتی و سیستمی جیهانی و هەوڵدەدات بۆ دروستکردنی پێوەر و سیستمێکی نویٚ بۆ یەکێتی و یەکگرتوویی جیهانی ئیسلام و ئۆمەتی ئیسلامی، هەروەها بڵاوکردنەوەی کولتووری شەهادەتخوازی و چاوەڕوانی هاتنی ڕزگارکەر. لەم ڕوانگەیەوە، ئاشتی و ئاسایش تەنیا لەسەر بنەمای دادپەروەری سەقامگیر و جێگیر دەبێت کە ئەمەش ڕوونادات تەنیا بە سڕینەوەی زوڵم و زۆرداری لەڕێگەی جیهاد لە پێناو شەریعەتی خوا، ئەمەش لە سیاسەتی پشتیوانیکردنی موستەزعەفان و بزووتنەوە ڕزگاریخوازەکان لە سیاسەتی دەرەوەدا ڕەنگدەداتەوە (موسوی زاده و جاودانی مقدم، 1387: ص213).

لێکەوتە و دەرهاوێشتەی دەرەکی ئەم بنەمایە لەڕوانگەی سیستمی هزریی- ناسنامەیی کۆماری ئیسلامی دا، بریتییە لە پاڵپشتی و پشتیوانی ئابووری لەلایەن، ئیمام یان وەلی ئەمریی موسڵمانان بۆ بەدەستهێنانی پاڵپشتی و داکۆکی بۆ جیهاد. ئەمەش بە ئامانج و مەبەستی دوو دەستە خەڵك و لایەن دەکرێت:

ا- ئەو کەس و لایەنانە کە هێز و دەسەڵاتیان هەیە و دەکرێت بۆ بەرژەوەندی موسڵمانان یان دەوڵەتی ئیسلامی بەکار بهێندرێن.

ب- ئەو کەسانەی کە هێزی مادیان نییە، بەڵام دەکرێت بۆ بەرژەوەندی دەوڵەتی ئیسلامی بەکاربهێندرێن.(شریعتی، 2008: 313).
بۆیە لە بواری سیاسەتی دەرەوەدا ئەم بنەمایە بەرامبەر دەوڵەتاندا دەکرێت و لەڕێگەی پاڵپشتی سیاسی، سەربازی، چەك، ئابووری و دانپێدانان بە دەوڵەت و..تاد، جێبەجێدەکرێت. هەروەها لەڕێگەی پاڵپشتی و یارمەتیی سەربازی و دارایی و..تاد، بۆ پارت و ڕێکخراو و بزووتنەوەگەلێك دەکرێت کە پاڵپشتی لە سیستەمی ئیسلامی دەکەن.(شکوری، 1998: 424-427). ئەمەش لەچوارچێوەی ستراتیژیی سیاسەتی دەرەکی و دیپلۆماسیی کۆماری ئیسلامیی ئێران وەک ئامرازی پاراستنی ئاسایشی نەتەوەیی ئەنجامدەدرێت. هەربۆیە ئیمە پشتیوانی تووندی کۆماری ئیسلامی لەو بزووتنەوە توندڕەوانە دەبینین کە بە تیرۆریست ناسێنراون وەک؛ حیزبوڵڵای لوبنان و حەماس و جیهادی ئیسلامیی فەلەستین و حووسییەکانی یەمەن و. .

لەلایەکی دیکەوە، ئایدیا و بنەمای چاوەڕوانی بۆ دەرکەوتن و ئاشکرابوونی ئیمامی زەمان (مەهدی)، یەکێکی دیکە لە ڕەگەزەکانی ناسنامەی ئایینی-شیعی کۆماری ئیسلامیی ئێران. ئێرانییەکان بە پشتبەستن بە هەندێ گێڕانەوە (روایت) دەربارەی بزوتنەوە و هەستانەوە لە ڕۆژهەڵاتەوە پێش لە دەرکەوتن و ئاشکرابوونی ئیمامی مەهدی، کۆماری ئیسلامیی ئێران بە ئەرکی خۆی دەزانێت کە بەستێنی بەدیهاتنی ئەم ئایدیایە ئامادە بکات (عشقی، 1379: ص62). ئەم گێڕانەوانە وادەکات ئێرانییەکان تێگەیشتنێکی تایبەتیان هەبێت بۆ پێگەی خۆیان لە جیهان و هەوڵبدەن بۆ هەناردەکردنی شۆڕش، هەروەها هەوڵدان بۆ دووبارە داڕشتنەوەی سیستەمی نێودەوڵەتی هەنووکەیی و پشتیوانیکردن لە بزووتنەوە ڕزگاریخوازەکان لە ڕەنگدانەوەکانی بنەما و ئایدیای ئاشکرابوون و دەرکەوتنە لە سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا (فاچلی نیا، 1388: ص296).

هەروەها، ڕۆحی بەرخۆدان و خەباتگێڕی کە دەرهاوێشتەی ئامۆژگارییە مەزهەبییەکانی شیعەیە، بووەتە پێوەرێکی ناسنامەیی بۆ ئێران. هەر لەسەر ئەم بنەمایەیە کە کۆماری ئیسلامیی ئێران هەرجۆرێك لە سازش لە بەرامبەر گوشارەکانی سیستەمی نێودەوڵەتی، لەسەر پرس و بابەتە جیاوازەکاندا (وەکو وەلانان یان پاشگەزبوونەوە لە پەرەپێدانی پرسی ئەتۆمی و پەرەپێدانی توانا مووشەکییە دوورهاوێژ و بالستییەکان و هەناردەکردنی شۆڕش و هەروەها پاڵپشتی لە بزووتنەوە توندڕەوەکان وەک: حیزبوڵڵای لوبنان و حەماس و جیهادی ئیسلامی و حووسییەکان و تەنانەت دژایەتی ئیسرائیل و ئەمریکا و...) ڕەتدەکاتەوە و درێژە بە سیاسەتەکانی خۆی دەدات. چونکە بە پێی ئەم پێوەرە ناسنامەییە، ڕۆحی سازشنەکردن و خۆڕاگری لەبەرامبەر کێشە و گوشار و ئابڵووقە و گرفتەکاندا، بۆ ڕێبەر و دەسەڵاتدارانی کۆماری ئیسلامیی ئێران بۆتە بەهایەك لە سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا (رسولی پانی ابادی، 1390: ص99).

لە ڕوانگەی دەستەبژێر سیاسییە ئیسلامییەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێران، دەوڵەت ڕەهەندێکی سەروو نەتەوەی هەیە و ڕەوایی خۆی لە خواوەندەوە وەردەگرێت و ئەمەش بەو مانایەیە کە سەروەری نەتەوەیی و سەروەری ئیلاهی پێکەوە کۆدەکرێنەوە. سەروەری کە لەلایەن خواوەندەوەیە لەڕێگەی ئیمامەکانی شیعەوە دەدرێتە "وەلی فەقیە" و لێرەوە ئیسلام (تەشەیوع) ڕەگەزی بنەڕەتیی پێکهێنەری ناسنامەی کۆماری ئیسلامیی ئێرانە و نەتەوەگەرایی(ناسیۆنالیزم) لاواز دەبێت. بەم پێیەش ئێران بەشێکە لە ئۆمەتی گەورەی ئیسلام و دەبێت سیاسەتی دەرەوە هەوڵبدات کە بەرژەوەندییەکان لەسەربنەماکانی ئیسلام-شیعیزم پێناسە بکات و دابـڕێژێت، هەروەها پێویستە دەوڵەت ئەرك و بەرپرسیاریی ئیسلامی و سەروو-نەتەوەیی خۆی بەجێ بگەیەنێت (فرزانە پور، 1388: ص129).

لەلایەکی دیکەشەوە، بەپێی چەمکی "ویلایەتی فەقیە"، بواری جوگرافیایی دەسەڵاتەکانی وەلی فەقیە لە چوارچێوەی جوگرافیاییدا سنووردار نابێت، بەڵکوو سەروو نەتەوەییە و هەموو موسوڵمانانی جیهان دەگرێتەوە و ئەرکی وەلی فەقیە ڕێبەرایەتی و ئاراستەکردن و ڕێکخستن و هەماهەنگی هەموو موسوڵمانانی جیهانە بۆ هاتنە ئارای ئۆمەتی تاقانەی ئیسلامی و دروستبوونی حکومەتێکی جیهانی ئیسلامی. لێرەوەیە کە نەتەوە بەشێکە لە ئۆمەتی ئیسلامی و ئاسایش و بەرژەوەندییەکانی بە پێی ئاسایشی ئۆمەتی ئیسلامە.(کریمی ملە، 2014: 707).

دوو نووسەر بە ناوەکانی (مایکل بارێنت و شبلی تێلهامی)، بڕوایانوایە کە ناسنامەی دروستکراوی پاش شۆڕشی ئیسلامی لەسەر بنەمای ناسیونالیزمی مێژوویی ئێرانی و ئیسلامی سیاسی-شیعی و دژایەتی ئیمپریالیزم، سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران ئاراستە دەکات و ڕەوایی پێدەدات. هەروەها بڕوایانوایە سەردەمانێك یان لە قۆناغێك کە ڕەگەزی ناسیونالیزم لە ئێراندا زاڵبوو، ئەوە سیاسەتی هێرشبەرانە و بەرفراوانخوازی و نفووزی ناسیونالیزمی ئێرانی لە سیاسەتی دەرەوەدا ئەولەوییەتی هەبوو، بەڵام ڕەگەزی ناسنامەپێدەری شۆڕشگێڕی و ئیسلامی سیاسی-شیعی بووە بنەمای فراوانخوازی و سەرپەڕەیی جیهانی ئیسلام لە سیاسەتی دەرەوەی ئێراندا (بارنت و تلهامی، 1383: ص19ـ17).

تەنانەت دەوڵەتی نەتەوەیی(Nation-State) لە گوتاری شیعی-ئیسلامگەرای کۆماری ئیسلامیی ئێراندا، لە چوارچێوەی ئایدۆلۆژیای ئیسلامی-شیعیدا پێناسە دەکرێت. لەسەر بنەمای تیۆریی سیاسی شیعە، دەوڵەتی هەرێمی و نەتەوەیی ڕەسەنایەتی شەرعی نییە، چوونکە ئەو سنوورانەی ئێستا کە موسوڵمانان دابەشدەکات، ڕەوا نین. هەروەها دەوڵەتی نەتەوەیی نەتەوە لەخۆ دەگرێت، کە لە ئیسلامدا ڕەسەنایەتی نییە. بەڵکوو کۆمەڵگەی سیاسی ڕەوا لە ئیسلامدا ئۆمەتە و ئۆمەتی ئیسلامی بەمانای کۆمەڵێك موسوڵمانن کە لەڕێگەی ئایین و بڕوای هاوبەشەوەوە لە جێگەی نەتەوە، کۆمەڵگەیەکی هاوبەش پێکدێنن و دەوڵەتی ئیسلامیش بەرپرسیارە کە زەمینە و ئیمکانات و توانای پێویست بۆ هاووڵاتیانی ئۆمەتی ئیسلامی بۆ گەیشتن بە ئامانجە پیرۆزەکانیان دەستەبەر بکات. بەپێچەوانەی دەوڵەت ـ نەتەوە، کە ئایدۆلۆژیای ناسیۆنالیزم ژێرخانەکەی پێکدێنێت، بەپێی چوارچێوەی هزری و لۆژیکی کۆماری ئیسلامی لە دەوڵەتی ئیسلامیدا بنەمای ئایدۆلۆژیای ئیسلامی-شیعی ئەوە پێکدێنێت (دهقانی، 1384: ص63ـ62).

بەگشتی لەم روانگەیەدا، دەوڵەت و حکومەت و حوکمرانی سەرچاوەیەکی ئیلاهی و ئایینی هەیە. لەم سۆنگەیەوە بنەمای پاراستنی دارولئیسلام و پاراستنی سیستمی ئیسلامی لەسەربنەماکانی فیقهی شیعیەوە بە (اوجب الواجبات) دادەندرێت، واتا ئەرکێکە کە لە سەرەوەی هەموو ئەرکەکانەوەیە، کە ئەمەش دەبێتە گرنگترین و بنەڕەتیترین بنەمای سیاسەتی دەروەی کۆماری ئیسلامیی ئێران کە لە تیۆرییەکانی پەیوەندی نێودەوڵەتی بە مانای پاراستن و مانەوەی دەوڵەت لەسەربنەمای دەوڵەت ـ نەتەوەدا خراوەتە ڕوو، بەڵام لە روانگەی فیقهی ئیسلامی-شیعی، جوگرافیای سنووری بڕوایی و ئایدۆلۆژیایی ئەم سنوورە دیاریدەکات (سید نژاد، 1389: ص8).

رۆڵی کۆماری ئیسلامی وەک "ام القری" لە جیهانی ئیسلامدا

یەکێکی دیکە لە تایبەتمەندییە گرنگە ناسنامەییەکانی سیستمی کۆماری ئیسلامی، دەرکەوتنی ئەم دەوڵەتەیە وەک"ناوەند و رێبەری جیهانی ئیسلام" یان "ام القری لە جیهانی ئیسلام"دا. ئەم رۆڵە ناسنامەییە ریشەی لە سەرچاوە واتاییەکانی پێکهێنەری ناسنامەی سیستمی ئیسلامیی ئێراندایە. سەرچاوەگەلێکی وەک: خستنەڕوو و بەرجەستەکردنی ئۆمەت لە بری نەتەوە، هەوڵدان بۆ دروستکردنی حکومەتێکی ئیسلامیی تاقانە لە جیهاندا، بەجیهانیکردنی ئیسلام و پاراستنی بەرژەوەندییەکانی ئەم سیستمە ئیسلامییە. بەپێی ئەم تایبەتمەندییە و راڤەی دەقەکان، "دارالاسلام" یەك وڵاتە و یەك دەسەڵات و سەروەریی هەیە و بەم پێیە یەك کۆمەڵگە یان ئۆمەتی هەیە. بۆیە رێبەرانی کۆماری ئیسلامی بەپێی ئەو تێگەیشتنەی کە لە پێگە و رۆڵی دەوڵەتەکەیان هەیانە، ئەوە دەوڵەتەکەیان ناوەندی ئەم "دارالاسلام"ەیە، کە دەتوانێت رێبەرایەتیی ئۆمەتی ئیسلامی بگرێتە ئەستۆ. هەروەها بەپێی دکتۆرینی ناسراو بە "ام القری" ئەگەر دەوڵەتێك لەنێوان دەوڵەتانی ئیسلامیدا بوو بە "ام القری"ـی جیهانی ئیسلامی، ئەوکاتە سەرکەوتن و شکستی ئەو دەوڵەتە بریتییە لە سەرکەوتن و شکستی هەموو جیهانی ئیسلام. بۆیە پاراستنی ئاسایش و مانەوەی "ام القری"، لە سەرووی هەموو ئەرکەکانەوەیە.
دەربارەی ئەم رۆڵەی کۆماری ئیسلامی، ئایەتوڵڵا خومەینی دەڵێت: "ئیمرۆکە جیهانی ئیسلام سیستمی کۆماری ئیسلامیی وەک تابلۆیەکی گشتگیر بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی خۆی وێنادەکات." بۆیە کۆماری ئیسلامی، خۆی بە "دڵی جیهان" دەزانێت و، ئاسایشی ئەم دەوڵەتە لەسەرووی ئاسایشی جیهانی ئیسلامدایە. بەم واتایە پاراستنی ئاسایشی کۆماری ئیسلامی، بەواتای پاراستنی ئاسایشی جیهانی ئیسلامە. بەپێی ئەم رۆڵە ناسنامەیییەی کۆماری ئیسلامی، پێگەی کۆماری ئیسلامی بە پێگەیەکی گرنگ دادەندرێت، بۆیە ناکرێت لە سنوورە جوگرافییەکانی خۆیدا خۆی قەتیس بکاتەوە. بەم مانایە کە کۆماری ئیسلامی، پێویستە بە شێوازێك سیاسەت و دیپلۆماسیی خۆی دابڕێژێت کە لە ئاست پێگەکەی لە جیهانی ئیسلامدا بێت.

چوارەم: ناسنامە و سیاسەتی فراوانخوازیی کۆماری
ئیسلامیی ئێران لە سیاسەتی دەرەوەدا

بەڵێنەکانی دەستوری کۆماری ئیسلامیی ئێران بە نەتەوەکان بووەتە هۆی دروستبوونی کێشە و گرفت لە سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران لەگەڵ دەوڵەتانی دیکە و ئەم پاڵپشتی و پشتیوانییە لە بزووتنەوە رزگاریخوازەکان، ئاراستەیەکی دژە دەوڵەت و دژە سیستمی وەرگرتووە و دەوڵەتانی موسڵمان یان ناموسڵمان، سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران بە دەستێوەردان لە کاروباری نێوخۆیی خۆیان و پێشێلکردنی سەروەری و بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتی دەزانن. هەروەك بەردەوام لە وڵاتانی یەمەن، ئازەربایجان، کوەیت، بەحرەین،عێراق، لوبنان و...تاد، بینراوە، بەڵام کۆماری ئیسلامیی ئێران ئەم پاڵپشتییە، بە دادپەروەریخوازی، مرۆڤدۆستی و بەپێی بنەماکانی شەریعەتی ئیسلامی دەزانێت، هەروەك لە مادەی (154)ی دەستووردا هاتووە یان ئۆمەت تەوەری کە لە مادەی (11) دا هاتووە. بەگشتی ئایدیای جیهانگەرایی کۆماری ئیسلامی لە پێکهاتەی سیستمی نێودەوڵەتی دەوڵەت-نەتەوە تەوەردا، کێشە و گیروگرفت بۆ ئێران و کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دروستدەکات و کردوویەتی (فاچلی، 1391: ص22).
لە بڕگەی شازدە لە مادەی (3)ی دەستووری کۆماری ئیسلامیدا ئەرکی دەوڵەتی ئیسلامی وا پێناسە دەکات: "رێکخستنی سیاسەتی دەرەکی وڵات لەسەر بنەمای پێوەرەکانی ئیسلام، بەرپرسیاریی برایانە بەرامبەر بە هەموو موسڵمانان و پاڵپشتی بێوچان لە بەشخوراوانی جیهان". هەروەها لە مادەی (154)دا بەڵێنی پاڵپشتیکرن لە نەتەوە بێبەشەکان دراوە:"کۆماری ئیسلامیی ئێران بەختەوەری مرۆڤ لە هەموو کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بە ئامانجی خۆی دەزانێت و سەربەخۆیی و ئازادی حکومەتی راستی و داد بە مافی هەموو خەڵکی جیهان دەزانێت." بەگشتی ئامانجە سەروو نەتەوەییەکان لە دەستوری کۆماری ئیسلامی لە مادەکانی (3، 11، 152، 153، 154) دا هاتوون کە بەرگری لە مافەکانی هەموو موسڵمانانی جیهان، پاڵپشتی و پشتیوانی لە چەوساوەکانی(موستەزعەفانی) جیهان و یەکێتیی سیاسی، ئابووری و کولتووریی جیهانی ئیسلام لە خۆ دەگرێت (نبوی، 1391: ص36).
هەروەها یەکێك لە سەرەکیترین نۆرمەکانی ناسنامەیی کۆماری ئیسلامی کە لە کولتووری ئیسلامی-شیعیەوە سەرچاوە دەگرێت، هەوڵدانە بۆ یەکگرتوویی ئۆمەتی ئیسلامی و بیناکردنی حکومەتی ئیسلامی لەسەربنەمای فیقهیی شیعی-ئیسلامی و لەم روانگەیەشەوە سیستمی نێودەوڵەتی لە یەکە نەتەوەییەکان پێکنەهاتووە، بەڵکوو لە دوو بەرەی دارالاسلام و دارالحرب پێکدێت و لەسەر ئەم بنەمایە بە پێچەوانەی روانگەی رۆژئاوایی، چەمکی (ئومەت) لە بەرامبەر چەمکی (نەتەوە) دا، رەسەنایەتی و ئەولەوییەتی هەیە و پاراستنیشی ئەرکی هەر موسڵمانێکە و بنەمای پێکهێنانی ئەم ئۆمەتەش لە جێگەی پەیوەستبوون بە هەرێم و خاکەوە، لە

ئیمانداره‌کان و خاوه‌ن بیروبڕوا هاوبه‌شه‌کانه‌وه پێکدێت (کیانی، 1386: ص67).
جگه‌ له‌مانه‌ش، خودی ئایه‌تۆڵڵا خومه‌ینی، دامه‌زرێنه‌ری کۆماری ئیسلامی، بڕوای به‌ گه‌ردوونیبوونی ئایینی ئیسلام و مه‌زهه‌بی جه‌عفه‌ری دوازده‌ ئیمامی و هه‌نارده‌ کردنی بۆ هه‌موو جیهان هه‌بوو و به‌ وته‌ی خودی "خومه‌ینی" ئیسلام ته‌نیا بۆ وڵاتێك یان چه‌ند وڵاتێك یان ته‌نانه‌ت بۆ موسوڵمانه‌کان نییه‌، به‌ڵکو ئیسلام بۆ هه‌موو مرۆڤایه‌تی هاتووه‌ و ئیسلام ده‌یه‌وێت هه‌موو مرۆڤایه‌تی بخاته‌ ژێر سێبه‌ری داد‌په‌روه‌ری خۆی. له‌ئه‌نجامدا، ئه‌م تێگه‌یشتنه‌ له‌ ئامانجی سیستمی جیهانیی ئیسلامی واده‌کات ئێران وه‌ك ته‌نیا کۆمارێکی ئیسلامی-شیعی له‌ ژێر حکومه‌تی وه‌لی فه‌قیه‌ هه‌وڵبدات، شۆڕشی خۆی هه‌نارده‌ی هه‌موو جیهان بکات. هه‌رچه‌نده‌ له‌سه‌ر چۆنییه‌تی و شێوازی هه‌نارده‌کردنی شۆڕش له‌نێوان تیۆریسیینه‌کانی شۆڕشی ئیسلامی ناکۆکی هه‌یه‌ و هه‌بووه‌، به‌ڵام له‌ چوارچێوه‌ی ئایدۆلۆژیای شۆڕشگێڕانه‌ی ئیسلامی-شیعی به‌هۆی هه‌بوونی شرۆڤه‌ی هزریی تایبه‌ت، کۆماری ئیسلامی و شۆڕشی ئیسلامی ناتوانێت له‌سنووری ته‌سکی خۆیدا بمێنێته‌وه‌ و به‌ناچار ده‌بێت به‌ره‌و دروستکردنی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ لایه‌نه‌کانی دیکه‌ بڕوات. ئه‌مه‌ش واده‌کات له‌ په‌یوه‌ندییه‌ ده‌ره‌کییه‌کانیدا، ده‌وڵه‌تی ئیسلامی به‌دواداچوون بۆ ریزێك له‌ ئامانجه‌کان بکات که‌ خاڵی ناوه‌ندی یان ئامانجی کۆتاییان هه‌وڵدانه‌ بۆ به‌رپاکردنی حکومه‌تی تاقانه‌ی جیهانی و به‌م پێیه‌ ئامانجه‌کانی دیکه‌ له‌ خزمه‌ت ئه‌م ئامانجه‌ کۆتاییه‌دان. (رمضانی، 1381: ص 460). بۆ نموونه‌ کۆماری ئیسلامیی ئێران له‌ په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ وڵاتانی عه‌ره‌بی ناوچه‌که‌ به‌ تایبه‌ت وڵاتانی ناوچه‌ی که‌نداو، له‌ڕێگه‌ی سیاسه‌تی کولتوورییه‌وه‌، هه‌وڵی زیاترکردنی کاریگه‌ری ئێران و زیاترکردنی نفووز ده‌دات، ئه‌مه‌ش به‌پێی ئه‌و هاوبه‌شییه‌ ئایینی و مێژووییانه‌ و نزیکی جوگرافیایی و بوونی ئێرانییه‌کان و شیعه‌کان له‌م وڵاتانه‌دا، هه‌روه‌ها له‌ڕێگه‌ی ئاڵوگۆڕی بازرگانییه‌وه‌.

ده‌رئه‌نجام

ره‌هه‌ند و سه‌رچاوه‌کانی ناسنامه‌یی له‌ کۆماری ئیسلامی ئێران فره‌ و جۆراوجۆرن، وه‌کو: مێژووی ئێران و ره‌گه‌ز و هۆکاره‌ مادی و مانایه‌کان که‌ بوونه‌ته‌ هۆی تێگه‌یشتنی تایبه‌ت له‌ (خود) و (ئه‌ویتر) له‌لای ئێرانییه‌کان، هه‌روه‌ها ره‌گه‌زی ئایینی، مه‌زهه‌بی شیعه‌ی دووازده‌ ئیمامی، زاڵه‌ به‌سه‌ر سیستمی سیاسی و تێگه‌یشتنی ده‌سته‌بژێره‌ سیاسییه‌کانی کۆماری ئیسلامی ئێران. ئه‌وه‌ش بۆته‌ هۆی ئه‌وه‌ی که‌ رۆڵی تایبه‌ت و جیاواز بۆ خۆیان پێناسه‌ بکه‌ن، وه‌کو: ده‌وڵه‌تی داد‌په‌روه‌ریخواز، ده‌وڵه‌تی دژی سته‌م و زۆرداری، ده‌وڵه‌تی دژی ئیمپریالیزم و زایۆنیزم، دژی کۆلۆنیالیزمی جیهانی، به‌رگریکاری ئۆمه‌تی ئیسلامی و شیعه‌کان، ناوه‌ندی جیهانی ئیسلام، پشتیوانی بزووتنه‌وه‌ رزگاریخوازه‌کان، هه‌روه‌ها ئه‌م سه‌رچاوه‌ ئایینی ـ ئیسلامییه‌، که‌ له‌سه‌ر بنه‌مای فیقهی شیعه‌ و جۆره‌ روانگه‌یه‌کی توندڕه‌وانه‌ و خوێندنه‌وه‌ی تایبه‌ت بۆ ئایینه‌، له‌سه‌ر کۆمه‌ڵێك بنه‌مای هزری راوه‌ستاوه‌ که‌ بووه‌ته‌ به‌شێك له‌ ناسنامه‌ی کۆماری ئیسلامی، وه‌کو: بنه‌ماکانی داد‌په‌روه‌ریخوازی، بنه‌مای ولایه‌ت و رێبه‌رایه‌تی فه‌قیه‌، بنه‌مای (ته‌وه‌لا و ته‌به‌ڕی)، بنه‌مای بانگه‌شه‌کردن، بنه‌مای دارولئیسلام و دارولحه‌رب، ته‌قییه‌ و چاوه‌ڕوانی ده‌رکه‌وتنی ئیمامی مه‌هدی بۆ رزگارکردنی هه‌موو جیهان، بنه‌مای شه‌هاده‌تخوازی و جیهاد له‌پێناو خوا، بنه‌مای نه‌فی سه‌بیل که‌ بۆته‌ هۆی په‌یڕه‌وکردنی سیاسه‌تی (نه‌ شرقی و نه‌ غربی)، هه‌روه‌ها گوتاری جیهانی سێیه‌مگه‌رایی و به‌رگری له‌ چه‌وساوه‌کانی جیهان، دیسانه‌وه‌ ئاراسته‌ی ره‌فتاری ئێران ده‌کات. ئه‌مه‌ جگه‌ له‌ فاکته‌ری جیۆپۆلێتیك و جوگرافیای تایبه‌تی ئێران، که‌ لێره‌وه‌ به‌پێی تیۆری کۆنستراکتیڤیزم، بۆمان روون ده‌بێته‌وه‌ که‌ ئه‌م بنه‌ما مادی و هزریانه‌، ناسنامه‌ی تایبه‌تی ده‌وڵه‌تی ئێران دروستده‌که‌ن، دواتر ئه‌م تێگه‌یشتنه‌ و ناسنامه‌یه‌ ده‌بێته‌ هۆی پێناسه‌کردنی جۆرێکی تایبه‌ت له‌ ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی و به‌رژه‌وه‌ندی نه‌ته‌وه‌یی. له‌ ئه‌نجامدا سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ی کۆماری ئیسلامی ئێران، ئامرازی جێبه‌جێکردن و به‌دیهێنانی ئه‌م ئامانج و به‌رژه‌وه‌ندیانه‌یه‌.
له‌م روانگه‌یه‌وه‌، کرۆکی سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ری ئێران، ئه‌وه‌یه‌ که‌ بتوانێت له‌ڕێگه‌ی هۆکاری ئایین-مه‌زهه‌ب، هێڵێك بۆ گوشارخسته‌سه‌ر ده‌وڵه‌تانی ناوچه‌که‌، که‌ به‌ "هیلالی شیعی" ناسراوه‌، دروستبکات. ئه‌م هێڵه‌، وه‌ک به‌ره‌یه‌کی به‌رگری، مه‌ترسی و هه‌ڕه‌شه‌کانی سه‌ر ئێران دوور ده‌خاته‌وه‌ و له‌م رێگه‌یه‌وه‌ پێگه‌ی جیۆسیاسیی ئێران به‌رزتر ده‌کاته‌وه‌. کۆماری ئیسلامی، به‌م رێگه‌یه‌وه‌ نه‌بێت ناتوانێت له‌ گۆشه‌گیربوونی جیۆستراتیژی و ته‌نانه‌ت جیۆئیکۆنۆمیک رزگاری بێت، به‌هۆی ئه‌وه‌ی که‌ له‌ ژینگه‌ی ئاسایشیی خۆیدا هه‌ست به‌بوونی ئاسایش ناکات. به‌ واتایه‌کی دیکه‌، پرس و گۆڕانکارییه‌ ناوچه‌ییه‌کان بۆ کۆماری ئیسلامی، ره‌هه‌ندی ئاسایشیی هه‌یه‌. ئه‌مه‌یش ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ ناسنامه‌ی ئه‌م سیستمه‌ سیاسییه‌ی ئێران و ئامانجه‌ باڵاکانی و، به‌م پێیه‌ش پێناسه‌کردن و ده‌ستنیشانکردنی سنووری دۆست و دووژمنه‌کان و هه‌روه‌ها به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی. له‌م روانگه‌یه‌وه‌، کێشه‌ و گیروگرفته‌کانی کۆماری ئیسلامیی ئێران و کۆمه‌ڵگه‌ی نێوده‌وڵه‌تی، ده‌رهاوێشته‌ی ناکۆکی ناسنامه‌یه‌ یان به‌ واتایه‌کی دیکه‌، جیاوازی له‌ به‌ها و پێوه‌ره‌ زاڵه‌کانی سیستمی سیاسی کۆماری ئیسلامیی ئێران و جۆری تێگه‌یشتنی رێبه‌ر و ده‌سته‌بژێر ئایینی-سیاسییه‌کانییه‌تی له‌هه‌مبه‌ر به‌هاکان، نۆرم و پێوه‌ره‌کان، رێکخراو و دامه‌زراوه‌کان و پێکهاته‌ی سیستمی نێوده‌وڵه‌تی، بۆ نموونه‌: دژایه‌تیکردنی رۆژئاوا به‌گشتی و ئیسرائیل و ویلایه‌ته‌ یه‌کگرتووه‌کانی ئه‌مریکا به‌ تایبه‌ت، پرسی پرۆگرامی ئه‌تۆمی، پاڵپشتی له‌ بزوتنه‌وه‌ توندڕه‌وه‌کان و. تاد. کۆماری ئیسلامیی ئێران بۆ به‌رژه‌وه‌ندی و ئامانجه‌کانی، که‌ فۆرمێکی ریاڵیستی وه‌رده‌گرێت، که‌ڵك له‌ ئایدیۆلۆژی وه‌رده‌گرێت، به‌ڵام ئه‌وه‌ی راستی بێ، ناسنامه‌یی و ئایدیۆلۆژیکییه‌.
گۆڕانکارییه‌کانی رۆژهه‌ڵاتی نێوه‌ڕاست، به‌تایبه‌ت له‌م ساڵانه‌ی دوایی، بوونه‌ هۆی ئه‌وه‌ی که‌ مه‌زهه‌بی شیعه‌ وه‌ك هێزێکی کاریگه‌ر ده‌ربکه‌وێت و رۆڵی کۆماری ئیسلامیی ئێران ئه‌مه‌ی به‌رجه‌سته‌ کردووه‌؛ هه‌ر له‌ رووخانی سه‌ددام حوسێن له‌ ساڵی (2003)وه‌، تا جه‌نگی سی و سێ رۆژه‌ی حیزبوڵڵا له‌ لوبنان له‌گه‌ڵ ئیسرائیل له‌ ساڵی (2006)دا و پرسی سووریا و جه‌نگی دژی داعش، گۆڕانکاریی

جیۆپۆلیتیکیی لە بەرژەوەندیی کۆماری ئیسلامیی ئێران دروستکردووە. چونکە، ئامرازی سەرەکیی کۆماری ئیسلامیی ئێران بۆ هەژموون و کۆنتڕۆڵی ناوچەکە، گرووپە شیعەکانی لایەنگری ئێرانن وەکو: حیزبوڵڵای لوبنان، حەشدی شەعبی و، لە ناوچەی کەنداویش دا عێراق، سووریا، لوبنان، بەحرێن، سعوودیە و ئەوانیدیکە..

سەرچاوەکان:

1. اسکندریان، مهدی، (1383)، هویت و رابگە ایران و اتحادیە اروپایی، کتاب اروپا (3)، تهران: انتشارات مؤسسە مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران، (2004).
2.آقایی، سیدداود و رسولی، الهام، (1388)، ((سازەانگاری و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال اسرائیل))، تهران: دانشگاه تهران، مجلە دانشکدە حقوق و علوم سیاسی، فصلنامە سیاست، دورە: 39، شمارە: 1، (2009).
3. امام خمینی، روح الله(1991)، صحیفە نور، ج 5، تهران: مرکز مدارك فرهنگی انقلاب اسلامی، وزارت ارشاد اسلامی، .1370
4. امام خمینی، روح الله(2010)، صحیفە امام، تهران: موسسە تنظیم و نشر اثار امام خمینی، ج: 21، .1389
5. بارنت، مایکل و تلهامی، شبلی، (1383)، سیاست و هویت در خاورمیانە، ترجمە: مرتضی بحرانی، تهران: پژوهشکدە مطالعات راهبردی، (2004).
6. بیلیس، جان و اسمیت، استیو، (1383)، جهانی شدن و سیاست: روابط بین الملل در عرصە نوین، ترجمە: محمد رضا راە چمنی، تهران: انتشارات ابرار معاصر، (2004).
7. پرهیزکار، غلامرضا(2011)، درامدی بر مفاهیم مرتبط با نظریە اسلامی امنیت، فصلنامە معرفت سیاسی، سال سوم، شمارە: 2، پاییز و زمستان .1390
8. پلانو، جك. سی و روی، التون، (1375)، فرهنگ روابط بین الملل، ترجمە: حسن پستا، تهران: فرهنگ معاصر، (1996).
9. جوادی ارجمند، محمد جعفر، (1389)، ((هویت و شاخص های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران))، تهران: دانشگاه تهران، مجلە دانشکدە حقوق و علوم سیاسی، فصلنامە سیاست، دورە: 40، شمارە: 1، (2000).
10. حسینی، محمد تقی، (1387)، ((تحول نقش ایران و چالش های پیش رو))، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجە، فصلنامە سیاست خارجی، سال بیست و دوم، شمارە: 4، (2008).
11. دهشیری، محمدرضا، (1383)، ((نگاهی کوتاە بە کارنامەی نظام جمهوری اسلامی ایران درحوزە سیاست خارجی))، قم: مجلە دانشگاه اسلامی، سال هشتم، شمارە: 24و23، (2004).
12. دهقانی فیروزابادی، سید جلال و نوری، وحید، (کتاب)، (1391)، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوران اصول گرایی، تهران: دانشگاه امام صادق، (2012).
13. دهقانی فیروزابادی، سیدجلال و رادفر، فیروزە، (1388)، ((الگوی صدور انقلاب در سیاست خارجی دولت نهم))، تهران: دانشگاه امام صاق، دوفصلنامە علمی پژوهشی علوم سیاسی، دانش سیاسی، سال پنجم، شمارە: 10، (2009).
14. دهقانی فیروزابادی، سیدجلال، (1384)، تحول گفتمانی درسیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات مؤسسە ایران، (2005).
15. دهقانی، سید جلال، (1386)، ((گفتمان اصول گرایی عدالت محور در سیاست خارجی دولت احمدی نژاد))، تهران: دانشگاه امام صادق، دوفصلنامە علمی پژوهشی علوم سیاسی، فصلنامە دانش سیاسی، سال سوم، شمارە: 5، (2007).
16. رسولی پانی ابادی، الهام، (1390)، ((مبانی بیناذهنی هویت نظام جمهوری اسلامی ایران))، تهران: پژوهشکدە مطالعات راهبردی، فصلنامە مطالعات راهبردی، سال چهاردهم، شمارە: 51، (2011).
17. رمضانی، روح الله، (1381)، چهارچوبی تحلیلی برای بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، ترجمە: علیرضا طیب، چاپ دوم، تهران: نشرنی، (2002).
18. رمچانی، روح الله، (1388)، ((درك سیاست خارجی ایران))، تهران: پژوهشکدە تحقیقات راهبردی، فصلنامە بین المللی روابط خارجی، سال اول، شمارە: 1، (2009).
19. زارعی، بهادر، (1391)، ((بررسی جایگاه اصل دعوت در اندیشە اسلامی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران))، تهران: دانشگاه تهران، مجلە دانشکدە حقوق و علوم سیاسی، فصلنامە سیاست، دورە: 42 ، شمارە: 2، (2012).
20. سیدنژاد، سیدباقر، (1389)، ((مطالعە تحلیلی و تطبیقی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با نظریە سازەانگاری))، قم: دانشگاه باقرالعلوم، فصلنامە علوم سیاسی، سال سیزدهم، شمارە: 49، (2010).
21. شبان نیا، قاسم(2006)، واژەشناسی فقە راوبط بین الملل، فصلنامە علوم انسانی، فصلنامە معرفت، شمارە: 102، .1385
22. شریعتی، روح الله(2008)، قواعد فقە سیاسی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، .1387

23. شکوری، ابوالفضل(1998)، فقه سیاسی اسلام، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ دوم، 1377.
24. عشقی، لیلی، (1379)، زمانی غیر زمان ها: امام، شیعه و ایران، ترجمه: دکتر احمد نقیب زاده، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران، (2000).
25. عگایی، رسول و رسولی پانی ابادی، الهام، (1389)، ((بررسی نقش و جایگاه سیاست خارجی در نظریه‌های روابط بین الملل))، تهران: دانشگاه تهران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، فصلنامه سیاست، دوره: 40، شماره: 3، (2010).
26. عمید زنجانی، عباسعلی(1993)، فقه سیاسی، تهران: انتشارات امیرکبیر، 1372.
27. فاضلی نیا، نفیسه، (1388)، انقلاب اسلامی و نقش مهدویت و انتظار: مجموعه اثار چهارمین همایش بین المللی دکترین مهدویت، جلد دوم، قم: انتشارات بین المللی المصطفی، (2009).
28. فاضلی، حبیب الله، (1391)، ((تفکیك قوا و سیاست خارجی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: ضرورت تفسیری مبتنی بر کارامدی))، تهران: دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام، فصلنامه ره‌نامه سیاستگزاری، سال سوم، شماره: 2، (2012).
29. فرزانه‌پور، حسین، (1388)، ((مقایسه رفتاری سیاست خارجی ایران: گفتمان ارمان گرای ارزش محور و گفتمان ایدئولوژیك محور عمل گرا))، تهران: انجمن علوم سیاسی ایران، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال چهارم، شماره: 2، (2009).
30. قزوینی، سید علی، (1374)، ((بحثی درباره سیاست خارجی اسلام: پژوهشی در بعد فقهی سیاست خارجی ایران))، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، فصلنامه سیاست خارجی، سال نهم، شماره: 1، (1995).
31. کریمی مله، علی(2014)، الگوی مردم سالاری دینی و امنیت دینی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال هفدهم، شماره: 2، تابستان 1393.
32. کریمی مله، علی(2014)، تأملی معرفت شناسانه در مساله امنیت ملی از نگاه امام خمینی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال هفتم، شماره: 4، زمستان 1383.
33. کیانی، داوود، (1386)، منافع ملی جمهوری اسلامی ایران (مجموعه مقالات)، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، (2007).
34. متقی، ابراهیم(2007)، تعارچ در ایدئولوژی: بررسی الگوی فرایند تقابل گرایانه امریکا علیه ایران، مجله زمانه، سال پنجم، شماره: 44، 1386.
35. مشیرزاده، حمیرا، (1385)، تحول در نظریه‌های روابط بین الملل، تهران: انتشارات سمت، (2006).
36. مشیرزاده، حمیرا، (مقاله)، (1385)، تحلیل سیاست خارجی ایران از منظر سازه‌انگاری در نگاهی به سیاست خارجی ایران، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، (2006).
37. موسوی خمینی، روح الله، (1377)، ولایت فقیه، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر اثار امام خمینی، (1998).
38. موسوی زاده، علیرچا و جاودانی مقدم، مهدی، (1387)، ((نقش فرهنگ در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران))، تهران: دانشگاه امام صاق، دو فصلنامه علمی پژوهشی علوم سیاسی، دانش سیاسی، سال چهارم، شماره: 8، (2008).
39. نبوی، مرتضی، (1391)، ((راهبردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با الهام از قانون اساسی))، (2012). (برگرفته از: پژوهشکده تحقیقات راهبردی، فصلنامه‌های پژوهشکده تحقیقات راهبردی).